

Осип Кононович-Горбацький

Могилянський Оратор

Переклад з латини Віталія Маслюка

Видання здійснене у співпраці між проектом «Медієвіст»,
київською філією ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка
та Інститутом філософії імені Г.С. Сковороди

Йосип Кононович-Горбацький. Могилянський Оратор
Переклад Віталія Маслюка. Київ: Медієвіст, 2014.

«Могилянський Оратор, вихований на прекрасно підготовлених «Частинах» Марка Туллія Цицерона» (назва латиною: «Orator Mohileanus Marci Tullii Ciceronis apparatissimis Partitionibus excultus») був створений професором риторики Києво-Могилянської академії Йосипом Кононовичем-Горбацьким 1636 р., і наприкінці ХХ ст. перекладений українським неолатиністом Віталієм Маслюком, автором дослідження «Латиномовні поетики і риторики ХVІІ — першої половини ХVІІІ ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні» (Київ: Наукова думка, 1983). У трактаті йдеться про те, як за допомогою риторичного мистецтва зробити промову переконливою. Автор посиляється на праці Цицерона, Геродота, Плутарха, Саллюстія, Тацита, Плінія Старшого та ін.

ISBN-13: 978-1495248467

ISBN-10: 1495248461

Висловлюємо вдячність пані Тамарі Гуменюк, аспіранці кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська академія» за неоціненну допомогу в підготовці видання та панові Богдану Березенку за допомогу в пошуку тексту перекладу та комунікації з правовласниками.

Передмова

Неймовірно, але термін «латиномовна українська література» досі здатний викликати подив навіть у філологів-україністів. Іноді здається, що, вивчаючи в університеті творчість Теофана Прокоповича, не всі здогадувалися, наскільки багато написаного ним – латиною; уміщуючи до навчальних програм пономовні «Селянки нові руські» Бартоломея Зиморовича, автори й сьогодні оминають увагою його латиномовний «Потрійний Львів», а чудово перекладені Володимиром Литвиновим та Мирославом Трофимуком твори Станіслава Оріховського, певно, створюють у деякого враження, що в оригіналі вони й були написані українською. Насправді ж, імена багатьох авторів вітчизняної новолатинської спадщини відомі нам зі шкільної лави, найяскравіший доказ – Григорій Сковорода. Однак більшість не здогадується про це, знаючи лише їхні твори, написані українською.

Фахівцеві-філологу відкриття вітчизняної латиномовної сторінки дає можливість спростувати застарілу концепцію української літературної «неповноти», підійшовши до цього питання з іншого боку, аніж Григорій Грабович¹, спробувати заповнити деякі жанрово-стильові лакуни, а для нефахівця це нагода позбутися стереотипного уявлення про архаїчність давньої літератури і переконатися в тому, що її твори здатні привабити читача й сьогодні. І, безперечно, це шанс для нас всіх зруйнувати один зі шкідливих міфів про самих себе, позбутися моноліту комплексів «віками пригнобленого селянського народу», адже інтелектуальна еліта українських етнічних земель зробила потужний внесок у розвиток держав, до яких свого часу належала, особливо – Речі Посполитої та Російської імперії.

Попри відсутність у неолатиністиці художнього жанру в сучасному його розумінні, читання перекладених українською² історіографічних, епістолярних, ети-

¹ «Із будь-яких поглядів така концепція помилкова, і я свого часу не раз з нею полемізував. Бо поняття «неповної літератури» допускає модель «повноти», і таку модель, тобто типологію жанрової системи, безапеляційно, схематично запозичують у західних літературах. Але, ясна річ, ніщо нас не зобов'язує приймати будь-яку модель з її гамою жанрів і стилів – чи то англійської, чи французької, чи навіть російської літератур – як закономірну, як взірєць теоретичної «повноти». Адже кожна література віддзеркалює динаміку і потреби свого суспільства, і висування якихось універсальних вимог межувало б із схематизмом». Грабович Григорій. До історії української літератури: дослідження, есе, полеміка. – Київ: Основи, 1997. – С. 16.

² Це важлива перевага латиномовних текстів: перекладені сучасною українською, вони стають

кетних творів здатне захоплювати та приносити неабияке естетичне задоволення – можливо, через специфіку давніх жанрових вимог, за якими навіть наукові трактати в сучасному сприйнятті близькі до пам'яток літератури, а історіографічні праці, щоденники тощо, набули ознак історичної белетристики. Крім того, упродовж понад п'ятисот років до латиномовної творчості у різних жанрах доклалися представники найрізноманітніших фахових зацікавлень, політичних поглядів та регіонів – відтак, нині читач може обрати твір на будь-який смак: від суспільно-політичних праць та медичних досліджень до вишуканих віршів. Таке жанро-стильове розмаїття є наслідком ролі латини як універсальної мови європейських інтелектуалів. Тому, знайомлячись зі спадщиною латиномовного письменства, ми *de facto* бачимо повноцінний відбиток духовного життя тогочасної високоосвіченої частини суспільства.

Часто процедура введення праці у науковий обіг може тривати не один десяток років і сама перетворитися на предмет історичних досліджень. Так, читаючи фрагменти праці Яна Юзефовича «Історії міста Львова том відокремлений», що їх оприлюднив наприкінці XIX ст. Володимир Антонович, ми помітили, що серед них бракує опису подій 1658 року – досить дивний факт, особливо зважаючи на те, що саме цього року було підписано Гадяцький договір, за яким Україна під назвою Великого князівства Руського поверталася під юрисдикцію Речі Посполитої. Без сумніву, будь-який прихильний до Польщі літописець (а пропольськість Яна Юзефовича очевидна) не оминув би увагою такої значної події. В результаті ознайомлення з оригінальним текстом рукопису виявилось, що історіограф описав 1658 р., детально виклавши умови угоди, при цьому саркастично охарактеризував причини, через які козаки відмовилися від співпраці з московитами. Імовірно, вилучення цього фрагменту, такого важливого для розуміння перебігу подій Хмельниччини, спричинила імперська цензура або самоцензура українського історика.

На окрему увагу в процесі «реабілітації» латиномовного доробку заслуговує на диво близька як до історіографії, так і до белетристики етикетна література – комплекс творів, написаних з нагоди визначних подій людського життя: народження, одруження, смерті та ін. Утилітарність етикетних творів, що кілька століть поспіль відштовхувала дослідників, несподівано обернулася на привабу – адже ці вірші, проза, прозиметри можуть не лише служити матеріалом для дослідження особливостей тогочасної поетики, а й допомогти у реконструюванні суспільних уявлень і системи цінностей, а також сприяти доповненню чи створенню портретів історичних осіб.

Першочергове завдання вітчизняних дослідників – вивчення та введення в культурний обіг латиномовних текстів: від публікації фотокопій стародруків чи рукописів – до підготовки фахових коментованих видань, які б містили латинський текст та переклад українською, тобто створення умов, за яких ці тексти удоступнилися для широкого загалу, а не лишалися елітарною забавою вузького кола втаємничених.

Зародженню неолатиністики як науки в Україні передували численні згадки про латиномовне письменство на українсько-польських теренах – спочатку це були нарікання на те, що в Речі Посполитій XVI–XVII ст. значно більше авторів писа-

ли латинською мовою, ніж польською; пізніше – пошуки об'єктивних причин виникнення цілого пласту латиномовної літератури: «тільки латина, повне панування над латинською мовою в слові й на письмі давало в тодішнім польським товаристві репутацію культурного, інтелігентного чоловіка»³ тощо. Мислячи імперськими категоріями, нерідко дослідники старопольського письменства приписували поширення латиномовної творчості в Україні виключно польському впливу, водночас ставлення українців до цього явища у власній літературі й далі зоставалося загалом негативним.

І. Франко першим здійснив спробу повернути українській літературі її іншомовні сторінки⁴. Д. Чижевський у своїй праці «Історія української літератури» відводить латиномовній творчості окремий розділ, але не зараховує до української літератури письменників-поляків за походженням, пов'язаних долею, а відтак і тематикою своїх віршів з Україною⁵. Так само М. Білик розглядає їх як «український елемент у польській літературі XVI ст., писаній латинською мовою»⁶, викремлюючи: а) письменників, які визнавали себе українцями-русинами (Павло Русин з Кросна, Станіслав Оріховський, Георгій Тичинський, Григорій Чуй-Русин Самборитянин, Ян Гербурт); б) власне польських письменників і вчених, які писали про Україну (Ян Гербурт Щасний, Ян Гусовський, Бартош Папроцький, Себастьян Кленович) та ін.

Ознаки подальшого зацікавлення неолатиністикою проявилися у її перекладанні. Парость наділеної специфічними рисами латиномовної поезії, що заслуговує називатися суто українською, була витворена вихованцями та викладачами Києво-Могилянської академії після здобуття у її стінах латиною статусу домінуючої мови. Саме ці твори першими потрапляють до антологій давньої літератури, виданих у 80-х рр. XX ст.⁷ Найповніше серед низки збірок вони представлені в «Аполлоновій лютні»⁸, куди увійшли плоди натхнення київських поетів XVII–XVIII ст., – щоправда, оригінальні тексти латинською мовою до жодного зі згаданих видань так і не потрапили, а частка латиномовних (хай навіть у перекладі) не є відповідною тогочасному значенню і популярності такого способу виражати свої думки – при тому, що не менше половини з трьох десятків авторів, представлених у збірці, писали також латинською мовою⁹. Вихід у світ 1982 р. «Аполлонової

³ Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в кінці XVI–XVII віці // Жовтень. – 1989. – № 1 – С. 98–108.

⁴ Ibid.

⁵ Чижевський Д. Література латинською мовою // Історія української літератури. – Нью-Йорк: Укр. вільна академія наук у США, 1956. – С. 247.

⁶ Білик М. Український елемент у польській літературі XVI ст., писаній латинською мовою. // Слов'ян. літ. єднання. Вид-во Львівського університету, 1959. – С. 41–52.

⁷ Маємо на увазі: 1. Антологія української поезії: В 6-и т. / Редкол.: М.П. Бажан та ін. – Т. 1. – К.: Дніпро, – 1984. – 454 с. 2. Українська поезія XVI ст. / Упоряд., вст. ст. та приміт. В.В. Яременка. – К.: Рад. письм., 1987. – 287 с. 3. Українська поезія. Середина XVII ст. / Упорядник В.І. Кречетень, М.М. Сулима. – Київ: Наук. думка, 1992. – 679 с.

⁸ Аполлонова лютня: Київські поети XVII–XVIII ст. / Упоряд. та прим. В. Маслюка, В. Шевчука, В. Яременка. – К.: Молодь, 1982. – 318 с.

⁹ Базилевич Мануїл, Бучинський-Яскольд Олександр, Довгалецький Митрофан, Кальнофойський Афанасій, Козачинський Михайло, Кондратович Киріак, Кониський Георгій, Конюшкевич Павло, Крщонович Лаврентій, Лашевський Варлаам, Некрашевич Іван, Орновський Іван, Полоцький Симеон, Прокопович Теофан, Сковорода Григорій, Яворський Стефан, Ярошевицький Іларіон, Максимович Іван та ін.

лютні» та видана того ж року «Поемата» Василя Довговича, вперше перекладена з латини сучасною українською, засвідчила початок наукового осмислення багатомовної спадщини нашої давньої літератури¹⁰. Недарма в передмові до одного з тогочасних видань український вчений-давнік В. Яременко визнає: «Чимало творів пролежали віки в латинських обкладинках, старослов'янських чернечих ризах, у староукраїнських і старопольських жупанах і лише тепер з'являються в оновлених шатах сучасної літературної мови».

Основними недоліками антологій 1980-х рр. є їхні безнадійно застарілі через ідеологічну заангажованість передмови та відсутність оригінальних текстів перекладених творів. Чого варте лише твердження буцімто автор «Дніпрових каменів» Ян Домбровський «усвідомлює зростаючу роль російського народу в розв'язанні проблем православного світу»¹¹; а цитата з перекладеного тексту, де йдеться про унію: «Мосхи, сусіди, хоч вам така згода, а знаю, не любя // (Віра-бо слабне), та ви не насуплюйте лоба у гнів»¹² тлумачиться як те, що Домбровський «реально розглядає труднощі згоди між українцями-православними й українцями-католиками і розуміє, що слово у цьому питанні за патріаршою Московією». І далі: «Звертання до росіян (мосхів) (...) засвідчує глибоке і правильне розуміння автором «Дніпрових каменів» суспільно-політичної ситуації початку XVII ст.»¹³. Утім, це пояснення річ, адже автори вступних статей мусили неодмінно враховувати панівну державну ідеологію і пояснювати, як у її світлі читач має сприймати тексти – сьогодні це може служити застереженням від ідеологічної упередженості, якій не місце в наукових працях.

У XXI ст. вивчення латини у багатьох країнах Європи відбувається ще в школі. Вивчення латини дає змогу не лише читати тексти античних авторів в оригіналі, розширюючи свій кругозір, – важливо, що учні засвоюють основи наукової термінології, створюючи надійну основу для знань, які здобуватимуть у вищих навчальних закладах. Робота з латиномовними текстами українського походження є важливою складовою патріотичного виховання молодшої людини, оскільки знайомить з українським інтелектуальним Олімпом.

Не так давно панування латини у Європі трактувалося літературознавцями як гальмівний чинник у розвитку національних літератур, але згодом погляд на це явище підлягає об'єктивізації. Дуже влучно стан світової неолатиністики XX ст. охарактеризував Джеймс Біннс у статті «Гарріот та латиномовна культура його часу»¹⁴: «Науковці назагал усвідомлюють роль латини в історії їхньої галузі. Але так стоїть справа далеко не у всіх наукових царинах. Я дуже часто зустрічаю навіть цілком добре обізнаних істориків та літературознавців, які реагують на термін «ренесансна латина» запитанням: «А це ще що таке?» І коли їм пояснюють, що це – латина, якою продовжували писати й після Середньовіччя, кажуть: «Певно, її було небагато, правда ж?» Так далеко від правди ми ще не відходили».

¹⁰ Вигодованець Н. Літературне Бароко Закарпаття. Ужгород: Гражда, 2010. – 136 с.

¹¹ Українська поезія XVII ст. (перша половина): Антологія / Упоряд., вступ. ст. та прим. В. В. Яременка. – Київ: Рад. письм., 1988. – С. 17.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

¹⁴ Джеймс Біннс. Гарріот та латиномовна культура його часу. Перекладено за виданням: Binns James. Harriot and the Latin Culture of His Time // The Durham Thomas Harriot Seminar. Occasional Paper No 9. – 1993. – 29 p. http://www.medievalist.org.ua/2013/02/blog-post_6845.html

Додамо, що у таких традиційно консервативних сферах, як церква чи наука, латинська мова зберігала свої позиції до кін. XIX – поч. XX ст.

У країні, де класичні мови понад півстоліття були вилучені з переліку предметів загальноосвітньої школи, а у вишах латинська мова із прикладного перетворилася швидше на екзотичний предмет, латиномовні книги надзвичайно мляво залучалися до наукового обігу. Філологів-класиків постійно готував тільки ЛНУ імені Івана Франка, а КНУ імені Тараса Шевченка та ХНУ імені В.Н. Каразіна – лише протягом нетривалого часу з великими перервами. Вочевидь це було зумовлено непридатністю латиномовної літератури, як архаїчної в якості ідеологічного матеріалу для будівників комунізму.

Досі лишається актуальним завданням встановити хоча б приблизну кількість праць латинською мовою, «потужність» латиномовного пласту в літературі України. Залежно від критеріїв, за якими провадитиметься відбір (часові рамки, місце видання, етнічна належність автора, наявність в українських бібліотеках), оцінки можуть значно відрізнятися. Українська неолатиністика давно потребує нових каталогів, позбавлених недоліків своїх попередників. Втім, якісно цю роботу зможуть виконати лише добре організовані дослідницькі групи протягом не одного року, особливо якщо зважити на наявність десятків тисяч стародруків, яких ще не торкалася рука дослідника, в архівних фондах українських бібліотек, та додати праці, що перебувають у закордонних книгозбірнях.

З понад 4000 бібліографічних позицій, які містить каталог стародруків, виданий Якимом Запаском та Ярославом Ісаєвичем на початку 80-их, 25% (близько 1000 найменувань) становлять латиномовні видання. До цього каталогу були внесені книги, надруковані в кордонах УРСР (*de facto* – сучасної України) протягом 1574–1800 рр. Отже, неохопленими лишилися рукописи (зокрема епістолярія), праці, надруковані за кордоном та написані до 1574 або після 1800 рр. Через хронологічні обмеження у каталозі згадано лише дві праці Станіслава Оріховського-Роксолана «*Fidelis subditus*» та «*Annales*», тоді як їх відомо не менше десятка, не внесені праці Юрія Дрогобича, Павла Русина з Кросна, Себастьяна Кленовича, відсутні численні рукописи, в т. ч. латиномовні підручники Києво-Могилянської академії (серед них праці Теофана Прокоповича, Іларіона Ярошевицького, Варлаама Ясинського). Заради справедливості варто зазначити, що каталог стародруків Я. Ісаєвича та Я. Запаса – наразі найбільш якісний та ґрунтовний із наявних.

У фондах Національної бібліотеки України імені В. Вернадського зберігається близько 385 тисяч стародруків. Якщо припустити (на жаль, точну інформацію зараз отримати неможливо), що мовна структура фондів НБУВ незначно відрізняється від каталогу Я. Запаса та Я. Ісаєвича, то кількість видань латиною становитиме близько 96 тисяч. Так само малоприслужними для статистичного опрацювання є фонди Інституту рукопису. При цьому НБУВ – не єдина, хоча й потужна (вочевидь найбільша) книгозбірня стародруків та рукописів. Значними фондами володіють також бібліотеки й архіви, розташовані у Береговому, Львові, Ужгороді, Харкові, а також бібліотеки класичних університетів. Важко пояснити, чим зумовлена настільки велика різниця між кількістю позицій у каталозі та обсягом фондів бібліотек. Одним з чинників є те, що в каталозі враховані твори (=назви праць), тоді як фонди можуть містити декілька примірників одного видання.

Красномовним є такий факт: Віталій Маслюк у своїй праці «Латиномовні поеми та риторичні XVII – першої пол. XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури»

ри на Україні» посилається на 65 (!) творів – переважно рукописів. Це лише посібники з поезики та риторики за півтори з понад п'яти сотень років побутування латини у вітчизняній літературі.

Цікаві цифри, які, щоправда, стосуються британської неолатиністики, наводить вже згадуваний Джеймс Біннс:

«Якихось 25 років тому був укладений список праць латиномовних авторів, чий прізвища починались на літеру А, надрукованих у Європі у XVI сторіччі. Список сягав 186 сторінок. Майже у той самий час Г.М. Адамс видав повний Catalogue of Books Printed on the Continent of Europe, 1501 to 1600, in Cambridge Libraries («Каталог книг, надрукованих на європейському континенті з 1501 по 1600 рік, у бібліотеках Кембриджа»). Ці два товсті томи містять близько 50000 позицій, і не можна не бачити, що більшість із них – на латині. А коли виходити з цих і подібних даних, то не видається неймовірним, якщо від часів винаходу друкарства і до кінця XVIII сторіччя набереться з півмільйона латиномовних творів. Їхні автори – не тільки представники точних наук, вони творили у всіх сферах людської розумової діяльності, які лиш знаходять вираження на письмі. Іншими словами, можна віднайти латиномовні паралелі та аналоги для всіх видів письма, що зустрічаються в національних літературах Європи.»¹⁵

Для створення більш-менш об'єктивної картини необхідно також дослідити фонди всіх українських бібліотек, в тому числі приватних. Наприклад, не одна теоретична кафедра Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, з тих, що існували від заснування закладу (в якості факультету Університету св. Володимира), володіє своєю книгозбіркою, значну частину якої становлять латиномовні стародруки – київські, львівські, харківські та закордонні видання. Так, на кафедрі латинської мови чекають на дослідницьку увагу багатотомне медичне видання авторів Й. та І.-П. Франків «De curantibus morbis humanis – Про виліковні людські хвороби» (частини, присвячені захворюванням порожнини рота, шкіри, нервової системи, головного мозку, про лихоманки, запалення, тиф тощо); «Pharmacologia Chirurgica – Хірургічна фармакологія» (1782 р.), Й.-Я. Пленка, «Systema Naturae – Система природи» (1736 р.), К. Ліннея; підручники з природничих дисциплін: з ботаніки, математики, фізики; граматики латинської, вірменської, турецької, арабської та перської мов; численні передруки античних авторів не лише латинською, а й давньогрецькою мовами. Серед теологічної літератури – Старий і Новий Заповіти, трактати, промови, диспути на релігійну тематику.

Численні праці можуть бути віднайдені у закордонних бібліотеках, оскільки внаслідок буремних історичних подій книгозбірні часто наражалися на переформування та розпорошення. Наразі неоціненну допомогу в доступі до джерел надають українським дослідникам польські електронні бібліотеки, в яких зберігаються сотні найменувань творів, що можуть зацікавити українського дослідника. Один з найкращих прикладів – pbi.edu.pl, що, на відміну від більшості інших, містить фотокопії надзвичайно високої якості.

Ще на початку 1980-х рр. побачили світ три томи перекладів праць Теофана Прокоповича, віднайдено, перекладено та оприлюднено праці Станіслава Оріховського й Пилипа Орлика, на початку третього тисячоліття дослідники звернули ува-

¹⁵ Джеймс Біннс. Гарріот та латиномовна культура його часу
http://www.medievist.org.ua/2013/02/blog-post_6845.html

гу на етикетну латиномовну поезію та річпосполитську історіографію, представники розкиданих по Україні неолатиністичних острівців захищають наукові роботи, присвячені різним аспектам давньої літератури, а окремі автори XV–XVIII ст. увійшли до університетських програм. Перелічені кроки розширюють коло потенційних дослідників та читачів, даючи змогу навіть тим, хто не знає латини, ознайомитися з цим цікавим виявом української культури.

Наразі неолатиністи перебувають у привабливій ролі першовідкривачів. Перед ними розкинулися безкраї простори, які ще належить відкрити та дослідити, оскільки кожен контакт із каталогами відділів стародруків надає науковцю десятки нових імен. Істотно збільшити інтенсивність досліджень можуть світові тенденції XXI століття – комп'ютеризація та інтернетизація. Фотокопії давніх видань, що зберігаються у вільному доступі інтернет-бібліотек, не тільки спрощують доступ науковців, але й запобігають псуванню паперових оригіналів. Програми конкорданції забезпечують простий пошук та первинний аналіз тексту і дозволяють зіставити текст і зображення. Соціальні мережі створюють ефективний майданчик для спілкування фахівців з різних куточків світу. Поширення електронних видань дозволяє дослідникові економити на папері та послугах друку. І все разом – в десятки разів прискорює процес опрацювання та обміну інформацією. Після повноцінного впровадження цих технологій в Україні практична потреба у відрядженнях «по тексти» може зникнути, а ефективна система комунікації дозволить розділеним у просторі фахівцям брати участь у спільних проектах. В умовах дефіциту наукових кадрів, що є характерною рисою сучасної української неолатиністики, саме такі ситуативні чи мобільні групи, які створюються для виконання певного проекту і припиняють своє існування після його завершення, можуть стати найергономічнішою формою організації досліджень.

Гідне представлення України в європейській неолатиністиці сприятиме продуктивній культурній інтеграції та взаємопізнанню, без якого неможливі плідні міжнародні стосунки. Українські бібліотеки зберігають немало унікальних видань, які є світовим надбанням. Їх вивчення може зацікавити дослідників із провідних наукових осередків світу – це перспективний ґрунт для взаємовигідної співпраці та можливість залучити фінансування для українських чи українознавчих гуманітарних досліджень.

Найважчий матеріал і ступінь його опрацювання дають змогу робити нині тільки перші висновки та узагальнення, й один із них – це те, що латиномовна література, маючи низку специфічних рис, залишається мовною версією національної, ще одним засобом вираження в письменницьких руках, а не абсолютно самобутнім відрубним явищем, оскільки виключно латиномовних письменників ані серед українських, ані серед, наприклад, польських в окресленому періоді не виявлено. Це підтверджується результатами аналізу жанрової належності творів латинською мовою та їхньої поетики: значних відмінностей, крім деяких виявів авторської оригінальності, у її жанровому репертуарі, порівняно з україномовною, не спостерігається. Проте у дечому неолатиністика доповнює картину розвитку літератури неповторними, лише їй властивими рисами, виявлення і дослідження яких і є актуальним завданням українських неолатиністів.

Оратор Могилянський,
вихований на прекрасно підготовлених
«Частинах» Марка Туллія Цицерона

Вступ

Цицерон, видатний захисник і найбільший корифей особливо плодотворного ораторського мистецтва, хоч усі знання та науку знати та говорити черпав і пив з джерел муз не так на Парнасі, як у Афінському палладії і храмі наук, проте, вихований в Афінах греками та вигодуваний музами, нічого з того мистецтва не повернув до Греції, єдиної матері володарки всіх наук, і нічого не влив до самого джерела чарівної ораторської ріки. Він був оратором римської, а не грецької республіки і батьком своєї батьківщини, а не іншої. Отже, і наш найясніший меценат Петро Могила, архієпископ київський і галицький, спонуканий людським і божественним знаменням – служити всенародним отцем і патроном для всіх, виходячи зі свого обов'язку, постановив виховувати та вирощувати всіх, щоб вони, [використавши] його добродійства, стали на службу і віддали нашій святій церкві стільки, скільки кожен винен своїм батькам. Тому він, щоб позбутися неписьменності, сприяв музам, прекрасним годувальницям розуму та душі людської, відкрив ріку вільних наук, щедро давав кошти, а також вільно очищував смертні душі православних, і вони йшли щасливі та ставали міцними. Ріка ж ораторського мистецтва, бурхлива й повноводна, пропливаючи через ліси, поля та пасовиська, захоплювана з собою спокійнісінькі та щасливі сусідні і зустрічні потоки та джерела й забирала їх до свого русла, в свою течію; ця ріка, яку вони знайшли в мусейоні та храмі богині мудрості.

Цицерон, знаменитий оратор, зі своєю Свадою увійшов до розумної могилянської ріки, наче якесь сусіднє зустрічне надзвичайно повноводне джерело влилося до неї, і приклав стільки зусиль, щоб те, що справедливо належало Греції, він міг їй повернути; він прийшов, щоб у нашій гімназії носити назву не «Цицеронівського», а «Оратора могилянського». І хоч «Оратор» Цицеронівський прекрасно вихований, добре навчений і повен настанов (його вчення з уваги на перевагу матерії, мов перлина та золото), проте зовсім справедливо й «Оратор могилянський» під захистом і ласкою Могили вливав в серця і душі амброзію своєї мудрості, наче сам Цицерон. Учення Цицерона, дорогоцінне з уваги на перевагу матерії, як перлина та золото, приємне, мов лебединий голос, в яке він вклав усю свою старечу турботу і всю свою мудрість, здобуту та вдосконалену старанням. Також його праця під заголовком «Частини» відкрила для всіх сучасників короткий та вільний

шлях до чарівного ораторського мистецтва. Зараз ось ми за допомогою всевишніх і найблаженнішої діви приступаємо до викладу «Оратора могилянського». Ми підемо слідами Цицерона і не будемо застосовувати метод пояснення від цілого до частин, ані метод загального зіставлення від найбільшого й досконалішого до цілого й складного, а викладемо все ораторське мистецтво методом розподілу та аналізу, поділимо його на частини і окремо їх пояснимо, і все це зробимо, розглянувши та дослідивши підбір матеріалу, його розташування, мовно-стилістичне опрацювання та все інше, що належить до красномовства.

Питання перше вступне:

чи для оволодіння красномовством необхідне мистецтво, чи ні?

Тому що дехто приписує це добродійство і прекрасний дар говорити тільки одному природному талантові і намагається заперечити та відкинути саме мистецтво, то ми, отже, зовсім справедливо нагадуємо в цьому питанні, щоб кандидат красномовства приступав до нього, беручи до уваги скоріше свої здібності, ніж користь. Аргументи ж тих, хто твердить, що мистецтво треба вивчати, передовсім такі: перший з них – те, що досягається природними здібностями, не вимагає мистецтва. Та як показав Цицерон у першій книзі «До Гереннія», Квінтіліан у другій книзі, розділі одинадцятому [«Виховання оратора»], і ще Цицерон у [творі] «Про оратора», красномовство досягається природними здібностями, отже, красномовство не потребує мистецтва. По-друге, Цицерон у першій книзі «Про оратора» говорить, що не мистецтво породило красномовство, але красномовство породило мистецтво, отже, можливо зовсім, що спочатку дається [дар] красномовства без мистецтва, без ораторського мистецтва, а це одне й те ж. Отже, можливі є оратори без [знання ораторського] мистецтва. Звідси, для оволодіння красномовством [знання ораторського] мистецтва не є необхідним.

Третій аргумент: Квінтіліан [«Виховання оратора»], книга II, розділ II, цитує [слова], які знаходимо в першій книзі [твору] Цицерона «Про оратора», і є думкою іншого: «Неписьменні варвари та раби, – каже він, – коли ведуть бесіду, то хай говорять самі до себе, або щось подібне, хай розповідають головне, стверджують, заперечують, випрошують прощення (а це вже має значення епілогу), далі хай додають пустий набір слів». Коротко кажучи, вони взагалі дотримувалися того, що завдяки природним здібностям досягається добродійство мистецтва. Отже, [знання] мистецтва не є необхідним для оволодіння справжнім красномовством. Ми ж все-таки доведемо, що для оволодіння красномовством необхідне є [знання ораторського] мистецтва, що може бути очевидним як із заїдання [ораторського] мистецтва – говорити відповімо, розуміється, й правильно з метою переконати, так і з самого предмета, а це, очевидно, говорить [якщо хочете] про все якнайкраще.

«Із завдання» – це доказується авторитетом Цицерона, який у першій книзі [31–32] «Про оратора» говорить так: «Що є таким могутнім і показовим, як силою однієї промови змінити бунти народу, сумління суддів, повагу сенату? Що є таким благородним і добродійним, як подавати допомогу тим, хто її просить, приносити втіху нещасним, подавати порятунок, прийти на допомогу в небезпеці?» Звідси не без підстав робиться порівняння [красномовства] з дорогоцінним каменем. Бо ж камінь, що відзначається красою, чудесний своїми барвами, сяє сяйвом і промінням своїм осліплює очі, як вдень, так і серед ночі, і це викликає в тебе подив.

Це саме світло є до того діючим духом, що воно з'єднує далеко віддалені камені, а це все чудово підходить до красномовства. Якщо розглядати його як світло, то що ж ясніше або, якщо хочеш, могутніше? Адже ж воно не тільки сяє, але й тих, ким воно володіє, і які проникнули світлом знання, робить їх відомими завдяки своїй знаменитій назві. Сили ж у нього стільки, що своєю властивою для нього ніжністю проникає в серця слухачів, як і не можна завоювати жодними іншими засобами. Знов же афінська рада та афінський народ стримував силу та могутність красномовства, коли заборонив ораторам у всіх процесах надзвичайно жорстокого ареопагу вступ і закінчення в промові, в яких є особлива сила викликати емоції. Хто ж тепер не вважав би, що [знання] ораторського мистецтва не є необхідним? Це очевидне також з предмета [красномовства]. Хто тільки може говорити про кожну річ, то це він робить не завдяки талантові, а мистецтву, адже ж досконалий оратор може говорити про яку-будь річ, як про це засвідчує Цицерон у другій книзі [67–68] «Про оратора». Отже, цього він досягав не завдяки природним здібностям, а завдяки [знанням] мистецтва. Суть цього аргументу можна довести так: якщо б когось талановитого відвести в великі, дрімучі ліси, то напевно його природні здібності не зробили б з нього оратора, ба, скажу ще більше, він не вмів би навіть складати слів, а не тільки говорити добре та красномовно. Якщо ж його в тих же лісах навчати мистецтва і передовсім ораторського, то він зможе тоді прекрасно говорити про кожну річ не завдяки своїм природним здібностям, а завдяки [знанням ораторського] мистецтва. Звідси, ніхто, в кого є лише природні здібності, не в силі говорити не тільки про всяку, але й про одну якусь річ. Найкраще про те сказав Аристотель у другій книзі «Фізики»: «Мистецтво доповнює те, чого не може зробити талант». Отже, без [знання ораторського] мистецтва не може бути оратора. Звідси, [знання ораторського] мистецтва є необхідним.

Для доведення тих аргументів залишається звести деякі до протилежного. На перший скажемо: те, що досягається в початковій стадії природними здібностями, не вимагає [знання] мистецтва, отже, це ми заперечуємо, а з тим, що [природними здібностями] досягається досконалішої [красномовності], ми погоджуємося. А що ж каже Цицерон, а що Квінтіліан про красномовство? Вони стверджують, що його можна досягти природними здібностями, але тільки його початків, а не [оволодіти ним] досконало. Також не досить мати талант, швидкі рухи, добру пам'ять, розв'язаний язик, міцні легені. Про це говорить Цицерон у першій книзі [115] «Про оратора», що вони не створюють красномовства, а лише служать для нього певним стимулом.

На другий [аргумент] заявляємо й, спираючись на авторитет Цицерона, приймаємо, що тоді це було можливим, отже, заперечуємо, що це є можливим і тепер. Адже ж тоді автори легко вивчали ораторську прозу і почерпнули з неї настанови, а тепер уже не можуть, тому що вся її амброзія міститься в її власних рамках. Якщо ж хтось, відкинувши ці настанови, схотів би знов вивчати ораторів, то не зміг би знайти в них інших настанов, бо всі, озброєні тими настановами, виступають з промовами. Саме тому він міг би сказати, що дійшов до тих настанов і до того мистецтва не так завдяки природному талантові, як завдяки навчанню.

На третій [аргумент] дамо таку відповідь: ми погоджуємося, що невчені і варварські оратори можуть говорити у своїй справі, проте цього не досить, адже ж ставиться питання так, щоб вони були ораторами в кожній справі, чим ми й за-

перечуємо логічний наслідок. По-друге, висловлюємо думку, що сьогодні є такі, що не раз, здається, приносили офіру на вітар богині Свади, але вони є тільки немовби ораторами. Такого роду [людей] не слід, справді, вважати невченими та варварами, тому що неодмінно вони повинні були вивчати настанови, але тих, що не вміють сьогодні передати змісту свого твору, треба віднести до пустоголових. Отже, і вони, хоч і майстерно будували виступи на зразок справжньої промови, не можуть уважатись ораторами, тому що не знаємо, чи вони змогли передати зміст. Ось саме й тому називаємо ми нашу риторику мистецтвом. З тим твердженням дехто не погоджується, тому й необхідно вступити з ним у дискусію.

Питання друге: чи риторика є мистецтвом, чи ні?

Хоч риторика всюди вважається мистецтвом, проте тому що є багато різних думок, у нас є достатня підстава розглянути це питання, і вже ось наші суперники хапаються за подібну зброю, щоб розбити нашу думку. Перший аргумент: жодне мистецтво не займається одиничним, а риторика трактує про одиничні речі, отже вона не є мистецтвом. Менший засновок зрозумілий, тому що розглядав як і визначені питання, які Цицерон називав справами та контроверсіями, так і обставини особи, місця, часу, отже, риторика займається одиничними речами.

Другий аргумент: жодне уміння або наука не є мистецтвом, а риторика є саме такою, отже, вона не є мистецтвом. З тим твердженням, здається, погоджується сам Цицерон у першій книзі [83] «Про оратора». Він каже: «Саме красномовство [тому що до його складу входить наука добре говорити] є певною доблестю». Звідси ясно, що красномовство без риторичних [настанов] є наукою. Отже, ця особливість, що називається наукою, відрізняється від іншої особливості, яку називають мистецтвом, а мистецтво не є наукою і навпаки. Звідси риторика – це наука, а не мистецтво.

Слід запам'ятати, що часто риторику називають то наукою, то умінням, то мудрістю. Ці вказівки треба сприймати з дрібною солі і не як характерні. Її, звичайно, називають так, вживаючи метонімію, з уваги на її достоїнства та високі якості. Наукою її вважають, тому що оратор, очевидно, робить іноді виклад про якусь річ шляхом розкриття причин не тільки моральних, але й також фізичних і необхідних. Отже, тому що пізнає річ шляхом розкриття причин, він справедливо в силу необхідності вважається оратором, адже ж філософи кажуть, що знати річ завдяки [розкриттю] причин – це значить пізнати її, як і взагалі пізнають це поняття «настанова оратора». З приводу цього Цицерон [у праці] «До Гереннія», книга I, [2] говорить, що підбір матеріалу – це винаходження справжніх і правдоподібних речей, які утворюють правдоподібне питання, але він не сказав, що необхідне [питання]. Звідси, хоч іноді [з підбору матеріалу] виникає необхідне питання, бо воно не впливає з її завдання, то все-таки риторика не є наукою.

Її [риторику] називають ще умінням. Тут «уміння» береться як властивість, яка говорить за і проти, а також як властивість, удосконалена мистецтвом. Таким чином і риторика іноді є аргументом за і проти, і навіть вважається властивістю, удосконаленою мистецтвом, але тому що риторика має своє власне визначення, то її не можна зараховувати до властивостей інтелекту. Тому-то вона є умінням у непрямому розумінні, умінням настільки, наскільки це поняття «уміння» можна віднести до [поняття] «риторики», а не [поняття] «риторика» до поняття «уміння».

[Риторику називають ще] мудрістю, тому що вона трактує про божественні та людські речі, але вона користується своїми настановами, тому називається мудрістю не в прямому розумінні. По-друге, вона повчає, бо переслідує певну мету, а мудрість не вчить цього і не має таких настанов. Отже, риторика не є мудрістю. По-третє, скажу, що закони правильного визначення всюди діють. Перший закон: визначення повинно відповідати всьому, що належить визначуваному. Тому неправильним є ось це визначення: «Людина є двонога істота, сильна та войовнича». Другий закон: визначення не повинно включати в себе більше, ніж визначуване. Отже, неправильно сказати: «Далеко небезпека, яка зараз насувається». Третій закон: визначення повинно бути зрозумілішим, ніж визначуване, інакше воно буде помилковим, адже ж, звичайно, визначуване пояснюється визначенням.

Тому теж і визначення сну в Овідія є неправильним: «Що таке сон, як не образ холодної смерті», адже ж [поняття] «смерть» більш незрозуміле, ніж «сон»¹⁶. Четвертий закон: визначення та визначуване повинні взаємно собі відповідати. Наприклад: «Людина є розумна істота» і «Розумна істота є людина». П'ятий закон: у визначенні не повинно бути нічого зайвого, ані нічого не бракувати. Не вистачає, якщо кажуть: «[Людина] є розумна субстанція», і є надмірним, якщо визначають: «Людина є розумна двонога істота», бо й без слова «двонога» визначення людини є дуже добре зрозумілим.

Питання друге: скільки є головних частин судження, що таке судження і з чого воно складається?

По-перше, що стосується частин або основ судження, то їх є дві, а саме: ім'я та дієслово, з яких утворюємо три члени: суб'єкт, предикат і зв'язка. Подавши це, тепер скажемо: «Риторика – це мистецтво добре говорити», тобто, риторика є мистецтвом, яке вказує шлях і метод говорити правильно та красиво. Визначення будь-якої речі повинно складатися з роду і родової відмінності. Тому ось «мистецтво» тут вживається на місці роду, а «добре говорити» – на місці родової відмінності.

Доведення: дехто робить висновок, [посилаючись] на авторитет Цицерона, який у першій книзі «Про підбір матеріалу» [де говориться], яким чином можна стати оратором, повчає, заявляючи: «Завдяки мистецтву, наслідуванню та практиці». Тут Цицерон має на думці те, що кожен, хто бажає стати оратором, вивчає мистецтво, а риторика саме є тим мистецтвом. Отже, він дуже ясно повчає, що риторика є мистецтвом. По-друге, [Цицерон] там же говорить: «Мистецтво – не настанова, яка подає певний шлях та метод говорити». Саме такою є риторика, отже, вона є мистецтвом. По-третє, вона є справжнім мистецтвом, що складається з певних речей, досліджених, глибоко вивчених, безпомилкових, неголословних, а логічно пізнаних. Такою є риторика, отже, вона є справжнім мистецтвом.

На аргумент до протилежного відповідаємо своїми доводами. На перший скажемо, заперечуючи перший засновок, тому що в ньому є між іншим: «Мистецтво, що займається одиничними речами». З другим [аргументом] погоджуємося, якщо уміння береться як наука у вузькому розумінні, наскільки воно є споглядалною властивістю, настільки не є мистецтвом. Проте заперечуємо, якщо [береться] ширше, як усяке знання, тоді воно не є мистецтвом. Тому ось наша риторика вважається наукою згідно з другим, а не з першим твердженням. Звідси [випливає] теж те, про що говорить Цицерон, який бере науку як властивість у вузькому

¹⁶ На полі є примітка: «Це частина філософії»

тво, щоб вона, а це може бути внаслідок [наслідування], в промовах вживала його спосіб мислення, тому берімо з довір'ям ідею його промов, яку виразимо в своїй промові іншими [словами]. Видатний оратор Юній Мельхіор висловив думку, що тим самим і ми стаємо подібними до того, [кого наслідуємо]. Бо ж хто хоче наслідувати іншу матерію, то він закономірно повинен знати його підбір матеріалу. Отже, вище названий автор, коли відзначав, то назвав такі спільні місця. Спочатку він говорить: Є визначне місце про релігію в [промовах] «Про свій дім» і «Про відповідь гарусників; про божественне провидіння у четвертій «Катілінарці» і «На захист Мілона»; про силу свідомості – в промові «На захист Секста Росція про безсмертність душі в [промовах] «На захист Архія» і «На захист Мілона»; про засудження і покарання нечесних в [промовах] «На захист Росція», у першій «Катілінарці», у четвертій і восьмій «Філіппіках»; про стійкість і змінність людських речей – у п'ятій і одинадцятій «Філіппіках»; про вдячність у [промові] «На захист Планція»; про дома, їх релігію та святість – у [промові] «Про свій дім»; про вплив і стійкість сенату – у першій «Філіппіці»; про обов'язок мудрого суду – в [промові] «На захист Клуенція»; про суворість у покаранні за правопорушення – у першій, четвертій «Катілінарках» і у [промові] «На захист Сестія»; про природні здібності і становище знаті – у [промовах] «На захист Квінкція», «На захист Секста Росція» і «На захист Сестія»; про м'якість, прощення і увагу чесних супроти нечесливих – у [промові] «На захист Сестія»; про покаяння і визнання помилки – у дванадцятій «Філіппіці»; про спосіб ведення справи проти республіки – у [промові] «На захист Сестія» і у першій «Філіппіці»; про мужів, відданих народу – у другій промові «Про аграрний закон»; про небезпеки і про уникнення почесної смерті – у [промові] «На захист Сестія»; про вигнання – у [промовах] «На захист Цеціни», у другій «Про аграрний закон», «На захист Сулли», «На захист Мілона»; про нестійкість коміцій – у [промові] «На захист Мілона» і там про [одне слово пропущено] епікурейців і стоїків; про статуї і монументи для особливо заслужених людей – у дев'ятій «Філіппіці»; про значення і перевагу цивільного права – у [промовах] «На захист Цеціни» і «На захист Клуенція»; про численність і нечесність обвинувачів – у [промові] «На захист Секста Росція» і там же про покарання батьковбивці; про обов'язки, про людей молоді – у п'ятій і одинадцятій «Філіппіках»; про труднощі ведення магістрату – у [промові] «На захист Планція»; про перевагу землеробства – у [промові] «На захист Росція»; про силу, яку треба відганяти зброєю – у [промові] «На захист Мілона»; про перебування за кордоном – у [промові] «На захист Сулли»; про цензорський штраф – у [промові] «На захист Клуенція»; про свідчення – у [промові] «На захист Росція-актора»; про становище тиранів – у першій «Філіппіці»; про значення сентенції – у [промові] «На захист Планція»; про вибір добрих [людей], про зависних та інтриганів – у [промові] «На захист Планція»; про красномовство – у [промові] «На захист Мурени»; про поетичне мистецтво – у [промові] «На захист Архія». Отже зібрав я оці спільні місця, які можуть подати солідну допомогу для наслідування в будь-який час у розгляді подібної матерії.

Останнє, що спудей брав для наслідування одного і відмічав у нього те, що необхідне. По-третє, залишається ще практика, яку, очевидно, матимемо в третьому трактаті. І ось уже другий [трактат] хай закінчиться на честь блаженної діви Марії і св. Володимира, під покровительством яких ми приступаємо до останнього трактату.

Зміст

Вступ	13
Питання перше вступне: чи для оволодіння красномовством необхідне мистецтво, чи ні?	14
Питання друге: чи риторика є мистецтвом, чи ні?	16
Третє питання: чи в риторики є свій власний предмет?	18
Питання четверте: в чому полягає завдання оратора?	19
Яка мета [ораторського] мистецтва?	21
Частини промов	21

Трактат перший. Про силу оратора

Про підбір матеріалу.	23
Параграф перший. Про зовнішні місця	24
Параграф другий. Основа перша. Історія	25
Параграф третій. Основа друга. Байки та апологи	39
Параграф четвертий. Основа третя. Про прислів'я	40
Параграф [п'ятий]. Основа четверта. Ієрогліфи	41
Параграф шостий. Основа п'ята. Емблема.	43
Параграф сьомий. Основа шоста і сьома. Свідчення	44
Параграф восьмий. Основа восьма. Закони	46
Параграф дев'ятий. Основа дев'ята. Звичаї	47
Параграф десятий. Основа десята. Свідчення Святого Письма	48
Параграф одинадцятий. Про внутрішні місця або природні	49
Параграф дванадцятий. Про визначення	50
Параграф тринадцятий. Про перелік частин	55
Параграф чотирнадцятий. Про значення назв	58
Параграф п'ятнадцятий. Про етимологічно споріднені слова.	60
Параграф шістнадцятий. Про рід і форму	61
Параграф сімнадцятий. Про уподібнення та несхожість	64
Параграф дев'ятнадцятий. Про протилежне	66
Параграф дев'ятнадцятий. Про побічні дані	69
Параграф двадцятий. Про антецеденти і консеквенти.	71
Параграф двадцять перший. Про суперечні [речі]	72
Параграф двадцять другий. Про причини	72
Параграф двадцять третій. Про наслідки	75
Параграф двадцять четвертий. Про порівняння	76

Розділ другий. Про розміщення	79
--	----

Розділ третій. Про мовностилістичне опрацювання.	79
---	----

Параграф перший. Про фігури людських почуттів відносно бога, батьківщини, родичів та інших людей, як і часто вживаються в промовах, творах і листах до близьких	80
Параграф другий. Про фігури, які можуть служити для роду та для складання розповіді	81

Параграф третій. Про фігури, які особливо надаються для підсилення, поширення та різноманітного трактування промови шляхом заперечення аргументів і відхилення звинувачення або заздрості	83
Параграф четвертий. Про фігури, які служать запереченню [аргументів], звинуваченню та виправленню	84
Параграф п'ятий. Про різні види вигуків: радість, запитання, клятву, емоційно насичену мову, лихослів'я, загрозу, обурення, прокляття, які є спільними й для промов і для поетів, а назви їх відомі	85
Параграф шостий. Про підбір слів	86

Розділ четвертий. Про виголошення 87

Параграф перший. Про управління голосом	88
---	----

Параграф другий. Про рух тіла або про жести під час промови.	89
--	----

Розділ п'ятий. Про пам'ять 90

Трактат другий. Про промову

Вступ	92
-----------------	----

Розділ перший. Про ампліфікацію 93

Параграф. Про ампліфікацію періодів	97
---	----

Розділ другий. Про почуття 99

Розділ третій. Про частини промови 102

Параграф перший. Про вступ	102
--------------------------------------	-----

Параграф другий. Про вступи епідиктичного роду [промов]	108
---	-----

Параграф третій. Про вступ дорадчого роду [промов].	108
---	-----

Параграф четвертий. Про вступи судового роду [промов]	109
---	-----

Параграф п'ятий. Про розповідь	112
--	-----

Параграф шостий. Про обґрунтування	118
--	-----

Параграф сьомий. Про спростування.	128
--	-----

Параграф восьмий. Про аргументацію	130
--	-----

Параграф останній. Про закінчення [промови].	145
--	-----

Зміст 149

Ідея

Костянтин Балашов, Людмила Шевченко-Савчинська

Упорядкування, макет та верстка

Костянтин Балашов

Розпізнавання машинопису

Тамара Гуменюк, Костянтин Балашов

Коректура

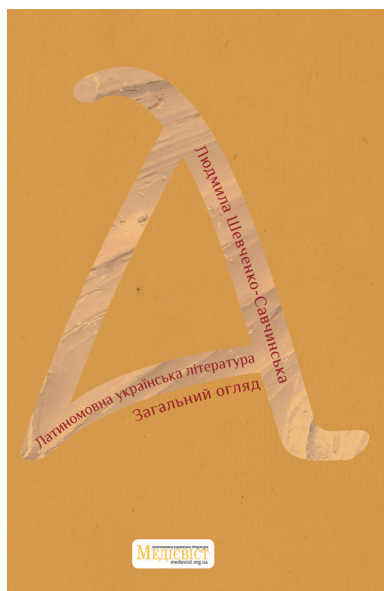
Тамара Гуменюк

Людмила Шевченко-Савчинська, Костянтин Балашов Давня література: з полону стереотипів

Науково-публіцистичний нарис про неолатиністику, найменш досліджену частину давньої української літератури. Після ознайомлення з текстом читач отримає загальну характеристику явища, яке побутувало на українських землях упродовж XV–XIX століть і охопило значну частину інтелектуальної сфери.

Автори прагнуть спростувати деякі стереотипні уявлення про ранньомодерний період у розвитку літератури в Україні, наприклад, упередження щодо тотальної сервільності-панегіричності – з одного боку, чи наскрізну перейнятість «обороною православної віри» – з другого. Текст ілюстрований прикладами різножанрових латиномовних творів, нерідко це першодруки з авторським перекладом. В додатку наводяться фрагменти праць, які можуть бути використані як ілюстративний матеріал для підготовки презентацій і текстувальна база.

Людмила Шевченко-Савчинська. Латиномовна українська література. Загальний огляд

Латинська мова побутувала як літературна у XV–XVIII ст. на більшій частині українських етнічних земель. При цьому перші документальні свідчення про її використання в Русі датуються XIII ст., щодо останніх, то навіть якщо в цей самий момент, коли ви читаєте передмову, хтось в Україні пише текст латиною (що не така вже й дивина), навіть тоді, з величезною імовірністю, – цей текст не останній. Що вже казати про XIX ст., яким зазвичай обмежуються неолатиністичні дослідження: на його початку в Закарпатті з'являється низка об'ємних історіографічних праць українських авторів і навіть усередині XIX ст в Києві пишуть і захищають латиною дисертації, зокрема з медицини. У монографії зроблена спроба охопити максимальний часовий проміжок, за який витворилася латиномовна сторінка української писемної культури.